

DROBNOSTI K BAROKNÍ ARCHITEKTUŘE MORAVY III

Bánov. Plán opravy farního kostela podepsal ve Slavkově 27. března 1786 zednický mistr Pavel Malenovský.¹

Branná. Patrně v roce 1721 vznikl návrh na nový, snad poutní kostel, v tom případě zbořený roku 1789. Nesignovaný a nedatovaný plán² představuje na vnějšku podélnou osnovu, uvnitř však řešenou jako centrála, ovládaná velkou kruhovou lodí s kopulí na pasech, nesených pilastry, a s lucernou. K lodi přiléhá poněkud protáhlý půlkruh kněžiště se sakristií a depozitářem po stranách a předsíň (podkruchtí) na dvou sloupech. Vnější průčelí jsou prostá a s výjimkou konkávního přechodu mezi předsíň a bočními fasádami jsou důsledně založena na přímcce.

Bratčice. Rozpis materiálu na stavbu kaple z roku 1777 podepsal Mikuláš Konečný, zednický mistr v Ivančicích.³

Brno (I). Nejasné stavební dějiny dietrichštejského majorátního domu na někdejším Zelném trhu lze poněkud upřesnit některými novými údaji. V. Richter, který roku 1968 publikoval druhou část dietrichštejských účtů a zároveň se zabýval také dějinami i autorskými otázkami obou paláců v Brně,⁴ se domníval, že blíže neuvedená vydání Waltra Dietrichštejna z let 1691–1692 se týkala paláce v bývalé Židovské ulici. Z materiálu uloženého v brněnském Státním archívu,⁵ však vyplývá, že v uvedené době i později probíhaly stavební úpravy majorátního paláce a že většinu výdajů lze spojit s těmito pracemi. K nim došlo na základě vyjádření komise složené z Jana Křt. Erny, tesaře Jana Statta a pokrývače Kristiána Struncka, která 27. září 1690 došla k závěru, že je třeba zcela odstranit střechu s okapy a položit nové podkroví se střechou. Úprava budovy však zřejmě nezůstala omezena na výměnu vadné střechy, krovu a promáčeného stropu horního patra. Ještě v témže roce pořízený přibližný odhad materiálu, podepsaný zmíněným Struncem, počítal s „Ausbesserung des gantzen Haus“ i stájí, a také rozpis zednických zásahů, sestavený asi již počátkem 1691 zednickým mistrem Mikulášem Stumbeckem,⁶ zahrnoval další práce: „Erstlich solle ein Pfeiler so sehr mangelhalffig in d[em] Wagenschupffen unterfangen werden sambt einem Stick Gewelb abzutragen und widerumb zumachen. Mehr weilen d[er] Rohrboeden so auff der Althan abgetragen soll werden und widerumb mit neuem zumachen. Desgleichen auch aufgerisene Ris und Schrick, so hin und wieder gut auszwicken und vermachen. Zu dieser benander Arbeit ist von den Materialien bedürftig seynd...“ (následuje výčet cihel, vápna, písku, hřebíků aj., který končí požadavkem 45 zl. za zednickou práci). Dne 19. dubna 1692 psal Stumbeck hejtmanu Janovi Kunelovi z Brna do Kounic o práci na zajištění domu a o tom, že příčinou jeho klesání bylo podle něho vnikání vody pod základy, a to jak ve vjezdu, tak vně domu. Zmiňuje se i o tom, že na rohu paláce proti biskupskému dvoru dal zpevnit základy, které jsou teď osm stop v zemi. Závěrem prosí o zprávu, má-li pokračovat v práci. 8. května téhož roku psal Walter Dietrichštejn Kunelovi z Vídně do Kounic o úpravách paláce v souvislosti s trhlinou ve zdivu a o cihlách, které jsou k dispozici, protože je kněžna letos nepotřebovala ke stavbě tří (?) kostelů v Pasohlávkách (Weystetten). Také z dalších písemností vyplývá, že původní oprava přerostla postupně v celkovou adaptaci objektu, která se protáhla do prvního desetiletí 18. století.⁷ Vzhledem k nápadně

¹ Státní oblastní archív v Brně, B 15 958 12/2.

² Státní oblastní archív v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1 202/4730. D. Frey, *Geschichte Schlesiens* 2, Darmstadt 1973, 245, uvádí, že autorem odstraněného kostela byl Anton Johann Ospel.

³ Státní oblastní archív v Brně, F 119/299.

⁴ *Excerpta z dietrichštejského archívu*, SPFFBU F 12, 1968, 105 n., a *Neue Zuschreibungen in der Barockarchitektur Mährens*, tamtéž, 49 n.

⁵ F 119/1278.

⁶ Nepochybně též Maister Nikolass a Maister Niclas, kteří jsou jmenováni v dietrichštejských účtech v letech 1692 a 1693 a které V. Richter, l. c., 51, správně ztotožnil se Stumbeckem (Stumfbeck).

velké spotřebě materiálu, zejména cihel, v devadesátých letech, je však značně pravděpodobné, že zároveň se pracovalo také na „Schooshausu“ v Židovské ulici, tj. na jeho rozšíření, jak soudil V. Richter.

Brno (2). Ve fasciklu Pevnost Špilberk 1700–1760 se uchoval návrh na terasu u severovýchodního nároží a před severním průčelím dominikánského kostela.⁸ Na nesignovaném a nedatovaném nárysu části průčelí je terasa zakreslena se železným zábradlím mezi nízkými masívními pilířky s vpadlými poli. Podnož terasy tvoří sedm krámků s vchodem a výkladcem. Ke krámkům přiléhala zeď na půdorysu křivky, směřující na východní straně k již stojícímu soklu sochy. Návrh, který je doplněn situačním půdorysem východní části kostela sv. Michala se schodištěm, vznikl asi kolem roku 1700. – V témže fasciklu je k roku 1703 uveden Jan Jakub Fischer, císařský hejtman a zemský inženýr, k roku 1735 Nicolai Peroni, zemský inženýr.

Břeclav. Roku 1697 se pomýšlelo na obnovení vyhořelého kostela sv. Václava. Téžohu roku bylo zajištěno dřevo na stavbu z bučovických lesů. Došlo patrně jen k provizorní úpravě, protože roku 1747 byla otázka nového kostela konzultována s Antonem Erhardem Martinellim, který odpověděl nedlouho před svou smrtí dopisem z Vídně 9. května 1747. Roku 1755 se zabýval návrhem na kostel (jen jeho hlavní fasádou?) architekt Gaetanus Mattheus Bisoni (Pisoni), který se předchozího roku zdržoval ve Valticích. Současně je řeč o zednickém mistru Janovi Kašovi, který v letech 1755–1756 pracoval v liechtenštejnských službách na menších stavbách na Břeclavsku.⁹

Buchlovice. Roku 1746 byla opravována zeď tamějšího hřbitova. Rozpočet prací podepsal Georg Anton Lamsecker, zednický mistr z Velehradu.¹⁰

Ivanovice (na Hané). K roku 1759 je zde doložen zednický mistr František Vrba.¹¹

Komárov (u Opavy). Nedlouho po dokončení kostela sv. Prokopa (1766) bylo začato se stavbou fary. Na dochovaných plánech¹² zednického mistra Jindřicha Haucka, vzniklých asi roku 1767, je vedle půdorysu přízemí a prvního poschodí nakresleno hlavní průčelí budovy: nad přízemím s průběžnými horizontálními pásy se v patře střídají čtvercová pole s okny s obdélníkovými výplněmi v ležených rámech; šambrány oken a portálu jsou pravouhle zalomeny. Velmi kvalitní návrh tak dokládá i projektantskou činnost J. Haucka, známého odjinud jako provádějící sílu.

Kamenice. Za faráře Karla Josefa Streita (1717–1745), který dal mimo jiné vystavět kapli sv. Anny na návsí roku 1730,¹³ došlo k některým úpravám pozdně románského farního kostela. Především byla zajištěna gotická věž, stojící na mírně svažitém terénu, a to tak, že k její jižní a západní zdi, kde byla nejvíce ohrožena pohybem půdy, byla v přízemí přistavěna mohutná plenta. Nahoře pod šikmou plechovanou stříškou byla zakončena římsou, která na západní straně uprostřed obtáčí dolní část oválného okna s jednou podloženým klenákem, osvětlujícího první patro věže. Bohatá a jemná profílance římsy vyrůstá z leženovitého pásu, který přechází k nárožím s jemným armováním v omítce, opakujícím se i v dalších patrech. Přibližně v ose západní plenty je nad dvěma kamennými stupni hrotitý portál, který sem však nebyl přenesen z věže, nýbrž vznikl zároveň s přistavbou zpevňujících zdí. Jeho ostění, v mírně segmentovém půdorysu komponovaném na střední osu a připomínajícím rozvinuté průčelí chrámové stavby, je tvořeno krajními čtvrtkruhovými výžlabky, dvěma pruty hruškového profilu, dvěma k ose natočenými (!) půlkruhovými výžlabky a drobným půlválcovým prutem uprostřed. Pozoruhodná výtvarná úroveň úpravy, která se neomezila jen na obvyklé zajištění zdíva opěrným pilířem, zejména však užití volně interpretovaného gotického

⁷ V údobí od 17. července 1701 do vánoc 1703 bylo vydáno za zednické práce 231 fl. 37 kr.

⁸ Státní oblastní archiv v Brně, B 1/F 4.

⁹ Státní oblastní archiv v Brně, F 43/118, 134.

¹⁰ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1 201/4729.

¹¹ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1 202/4730.

¹² Státní oblastní archiv v Brně, B 15 553 9/2.

¹³ G. Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren II/III*, Brünn 1860, 184.

útvary, dovoluje usoudit, že jejím autorem byl zkušený projektant, jemuž mimoto byly blízké historizující formy. Vzhledem k tomu i k okolnosti, že tehdejší městečko bylo částí valdštejnského panství, je dosti pravděpodobné, že autorem úpravy, popřípadě i obnovy sakristie, byl František Maxmilián Kaňka, renovující v letech 1724(?) až 1727–1732 klášterní kostel v blízké Třebíči. Jeho dílem by v Kamenici mohla být popřípadě také kaplanka, jež byla přistavěna k farní budově, upravené v letech 1725 až 1726.¹⁴

Kamenná Horka. Jan Stiller, měšťan a zednický mistr v Moravské Třebové, předložil nedabovaný rozpočet na opravu kostela.¹⁵ Žádost faráře, v které je o celkovém nákladu na práce řeč, došla do kanceláře arcibiskupské konzistoře v Olomouci 6. července 1744.

Koněšín. V jádru patrně pozdně románský kostel byl podle F. Dvorského znovu vystavěn v letech 1663–1679.¹⁶ To by odpovídalo vizitační zprávě z roku 1662, v níž se hovoří o velmi starém kostele, vystavěném prý již od pohanů. Za dnešního stavu, zejména po přístavbě věže v ose západního průčelí roku 1729,¹⁷ ukazuje na tuto periodu polygonální závěr, celkové rozvržení vnitřku i venkovních bočních fasád, jež však byly v 18. století rovněž upraveny, zejména ovšem zbytky vstupního průčelí po stranách věže. Tvoří je široká oběžná ležena, v jejímž průběžném, neděleném vpadlém poli je v přízemí i v patře nika, přisazená až těsně k ležené a završená prostou půlkruhovou konchou. Toto členění, charakteristické pro druhou třetinu 17. století, je velmi blízké stavbám Ondřeje Erny, třebaže tam je zpravidla obohaceno o některé detaily, jako například plochy rám výklenku nebo římsu konchy (kapličkovité útvary zídky lednického „lusthausu“, kostel sv. Maří Magdalény v Brně). U koněšinského kostela jde ovšem jen o Ernův „okruh“, popřípadě o projev stejné formálněslohové vrstvy v moravské architektuře, poněvadž Erna zemřel již roku 1652.

Krnov. V 70. letech 18. století byl ve městě činný – patrně i projektantsky – zednický mistr Václav Sitta. – Renovace zámku začala roku 1779 podle plánů Jana Kryštofa Fabicha, prvního stálého architekta lechtenštejnského stavebního úřadu, který předtím pracoval v Branné. Prováděním prací pověřil Fabich knížecího zednického mistra Jindřicha Haucka, který asi roku 1779 vypracoval i rozpočet na opravu krnovského farního kostela.

Kroměříž. V plánové sbírce knihovny zámku v Rájci nad Svitavou¹⁸ se uchovaly dva dosud patrně neznámé barokní plány kroměřížského zámku. Na prvním (436×603 mm) je půdorys přízemí s číselným označením všech místností ve směru chodu hodinových ručiček (1–55 počínaje vchodem), na druhém (291×432 mm; jde o polovinu plánu přibližně stejných rozměrů jako předchozí) půdorys suterénu zahradní poloviny zámku s příkopem a jej ohraničujícím pilířkovým plotem, který před střední částí vytváří přibližně půlkruhové prostranství. Plány nejsou signovány, jen u prvního je nahoře uprostřed dodatečně označená rukou Františka Antonína Grimma: No 107 Cremsierer Schloss. Průsvítka: nezřetelný erb s korunkou, pod ním široké H s odkloněnou pravou patkou (spojené HV?). – Jiný z tam uložených plánů – jedno z Grimmových římských cvičení – je podlepen okrajem dalšího plánu kroměřížského zámku s číslem 108 (asi část druhého plánu).

Louka. Otázku autorství barokní novostavby premonstrátského kláštera v Louce u Znojma, ještě B. Grimshitzem roku 1959, popřípadě jinými badateli i později připisované Hildebrandtovi, osvětlil bezpečně až P. Voit, když po nálezů neznámých plánů mohl za jejího projektanta označit dolnorakouského stavitele Franze Antona

¹⁴ A. Kratochvíl, *Dějiny a archiv městečka Kamenice na Mor.*, Popovice 1912, 36, 109.

¹⁵ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1 202/4730.

¹⁶ *Náměšťský okres*. Vlastivěda moravská, Brno 1908, 185 n.

¹⁷ *Protocollum domesticum* ab anno 1739, uložené na farním úřadě v Koněšíně.

¹⁸ Zaneseny pod čís. 1328 a 1438 v inventáři plánů Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Brně.

Pilgrama¹⁹. Tuto informaci nicméně ukrývaly také moravské prameny a dokonce i literatura. V materiálu, který A. Schweigl shromážďoval pro své pojednání „Bildende Künste in Mähren, Mahlerrey“ (Název „Abhandlung von den bildenden Künsten in Mähren“ pochází od pořadajícího archiváře) a který se dochoval v rukopisné sbírce Františkova muzea v Brně,²⁰ je mimo jiné zpráva neznámého rešeršera, týkající se nejvíce umění na Znojemsku a nadepsaná „Künstler, welche Mons. Schweigl weit besser u. umständlicher zu beschreiben weiss, sind vorzüglich...“ (začíná se Lehn-laknerem = Lengelacherem). Tam, f. 20 v., bez souvislosti s předchozím, je poznamenáno, že „Das schöne neye Brüker Gebäu ist vom Hofingenier Wiens Pilgram inventiert u. vom Hillebrandt fortgesetzt“. Tento údaj lze také nalézt v G. L. N. Kornbornových *Geschichte des Klosters Bruck*,²¹ kde je doplněn další informací. Podle autora opat a majores domus volili mezi třemi projekty od vídeňských stavitelů; podle zásady „medium tenuere beati“ se rozhodli pro „prostřední“ z nich (v jakém smyslu?), který pocházel od architekta Pilgrama.

Měřín. O kapli Nanebevstoupení Páně a sv. Jana Nep., zrušené roku 1786,²² změnéné pak na obytnou budovu²³ a posléze odstranéné, existuje zatím jen nemnoho spolehlivých informací. Byla vystavěna roku 1721 nebo — spíše — roku 1731²⁴ z podnětu měřinského děkana Jakuba Felixe Jana Pachera a v půdorysu založena na obrazci srdce. Patřila tak k nemnoha moravským stavbám, užitkovávajícím pro vyjádření svého ideového programu barokní symboliky ryze architektonické prostředky. Je pravděpodobné, že Pacher, „artium literarum et philosophiae magister“, byl k tomuto činu inspirován řadou stavebních podniků žďárského opata Vejmluvy, s nímž se dobře znal²⁵ a s nímž — jak ukazuje jeho proslulé kázání u příležitosti vysvěcení kostela sv. Jana Nep. u Žďáru — sdílel zálibu v jinotajné řeči umění. Není vyloučeno, že jeho prostřednictvím poznal také J. Santiniho. Bylo by však ukvapené se v této souvislosti domnívat, že pro stavbu měřinské kaple Pacher užitkoval některou ze Santiniho nerealizovaných žďárských nebo jiných kreseb, nebo že popřípadě Santini pro ni vypracoval samostatný projekt, třebaže ani tuto možnost nelze vyloučit. Průhledná symbolika svatyně je v baroku častá (třebaže spíše v nerealizovaných návrzích), a okolnost, že jak na Zelené hoře, tak i v Měříně byla uplatněna až s bizarní důsledností²⁶, může znamenat také jen to, že Pacher se i v tom shlédl v proslulé stavbě. Figuru srdce měl patrně rovněž inventář kaple, jak na to ještě dnes ukazuje jediný dochovaný zůstatek jejího původního vybavení — stojan (velikonoční triangl?)²⁷ na půdorysu srdce, jehož tvar opakuje i plná horní deska se třemi hroty pro svíce a prázdný střed šesticípé hvězdy po stranách, dokládající zároveň nepomucenské spolupatronství.

¹⁹ *Unbekannte Entwürfe Franz Anton Pilgrams*, Wiener Jahrbuch f. Kunstgeschichte 24, 1971, 123 n.

²⁰ Státní oblastní archiv v Brně, G 11/60. Srov. k tomu též M. Lomičová, *Rukopis o umění Jana Petra Cerroniho*, Umění 26, 1978, 62, 71.

²¹ Notizen-Blatt d. hist.-stat. Section d. k. k. mähr.-schles. Gesellschaft ... 1856, Nr. 9, s. 69–70. — Za laskavé upozornění děkuji PhDr. Jiřimu Kroupovi.

²² G. Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren II/III*, Brünn 1860, 176.

²³ Srov. vyobr. u A. Kratochvíla, *Vel.-Meziříčský okres*. Vlastivěda moravská, Brno 1907, 296.

²⁴ S. Sochor, *K symbolismu barokní architektury*, Umění 11, 1938, 560, A. Plichta, *Sochař Rehoř Theny a Žďár nad Sázavou*, Havlíčkův Brod 1960, 39 a týž, *Jakub Felix Jan Pacher, Slavnostní řeč k svěcení kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře blíž města Žďáru dne 27. 9. 1722*, Žďár nad Sázavou 1968, ji datují rokem 1721, popřípadě před tento rok. J. Neumann, *Ideový koncept poutního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře*, SPFFBU 14–15, 1970–1971, 240, pozn. 20, se domnívá, že stavba vznikla již před rokem 1720. Naproti tomu A. Kratochvíl, l. c., uvádí rok 1731. Týž letopočet skrýval podle něho zvon v kapli, roku 1791 přenesený do Uhřínova. *Tamtéž*, 449.

²⁵ Srov. například A. Plichta, l. c., passim, zvl. 7.

²⁶ Podobně jako na žďárské stavbě, kde bylo užito hřebů s hlavicí ve tvaru hvězdy, měly mít podobu srdce hlavy hřebů také v měřinské kapli.

²⁷ Na spodní straně horní desky jsou upevněna dvě kolečka s drážkou.

Moravská Nová Ves. Dne 7. září 1745 byla uzavřena smlouva s knížecím zednickým mistrem Andreasem Hammerem na stavbu kněžiště s oratoří a sakristií farního kostela sv. Jakuba. Další návrh na novoveský kostel vypracoval snad kolem roku 1771 zednický mistr Josef Koppner z rakouského Mistelbachu a patrně i knížecí architekt Caneval (Canaval), který v letech 1770–1771 pobýval v Lednici a roku 1788 asi i v Moravském Krumlově, kde vypracoval plán na úpravy v zámku.²⁸

Náklo. Portál kostela sv. Jiří se zdá s největší pravděpodobností být dílem G. P. Tencally. Ukazují na to jak charakteristické tencallovské tvary, zde obohacené reliéfem sv. Štěpána v obdélném rámu vsazeném do rozeklaného štítu, tak i erbovní znak Norberta Želeckého z Počernic nad ním, v letech 1670–1700 opata kláštera Hradisko. Pozoruhodná je mužská a ženská hermovka po stranách kartuše se znakem, která velmi zřetelně připomíná hermovkové pilastry holešovského zámeckého sálu. Nejisté je datování portálu; na architekturu kladi je sice dělený letopočet 1698, nicméně olomoucký kameník Antonín Kichler, který pracoval na portále, jeho ovocných ozdobách, soše sv. Štěpána a znaku, zemřel roku 1679.²⁹ Vznik návrhu na portál je proto třeba položit těsně před tento rok, ne-li přímo do jeho začátku, a předpokládat dokončení jinou silou, počítal-li projekt s Želeckého znakem. Rok 1698 by se tak vztahoval spíše na dokončení celkových úprav chrámu.

Olší (u Tišnova). Stavbu fary vedli roku 1786 Kristián Fabich, polír, a Ignác Wolf, zednický mistr.³⁰

Ostrava. V souvislosti s chystanou opravou farního kostela předložil roku 1786 rozpis prací architekt Jan Kryštof Fabich³¹.

(Rájec nad Svitavou): Tzv. rájecký plán, který uveřejnil A. Prokop a V. Richter i J. Kroupa pokládali za nezvěstný,³² je uložen v knihovně státního zámku v Rájci nad Svitavou.³⁴ Prokopem vcelku správně uvedené údaje lze doplnit, popřípadě upřesnit takto: Plán je narysován černou tuší na papíru 1175×1090 mm, uprostřed přelozženém. Na okrajích je olámaný, jeho levý dolní roh je utržen a vložen do plánu. Na zadní straně je německy vyznačeno původní uložení plánu v rájecké knihovně (skříní XIV, odd. A, čís. 226) s oválným razítkem: Fürst Salm'sche Bibliothek in Raiz. — Autorství F. A. Grimma, které podle charakteristického popisu, rovněž publikovaného Prokopem, určil V. Richter, dokládá také technický rukopis plánu. Méně již rukopis poznámky a obsáhlé německo-francouzské legendy i uvádějího označení „Zu ebener Erde od. erster Stock (Premier Etage)“, jež jsou psány buď jinou rukou, nebo rukou mladého Grimma v době vzniku plánu, a poznámka o místu a způsobu provedení jím byla připsána dodatečně. Nicméně ani tyto další informace o plánu, pocházejícího nepochybně z první fáze Grimmovy samostatné projektantské činnosti,³⁵ nemohou odhalit adresáta příspěvku („... so habe ein solchen Plan ihnen ververdiget“). Snad jím byl Leopold Dietrichštejn, o němž se J. Kroupa oprávněně domnívá, že se podílel na finančním zajištění Grimmových studijních pobytů.

²⁸ Státní oblastní archiv v Brně, F 43/135 a F 177/264–266.

²⁹ Srov. M. T o g n e r, *Kameníci, zedníci a stavitelé v Olomouci 1650–1780*, Umění 25, 1977, 268 n.

³⁰ Státní oblastní archiv v Brně, B 15/691.

³¹ Státní oblastní archiv v Brně, B 15 958 12/2.

³² *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung IV*, Wien 1904, 1099 n., obr. 1381.

³³ V. R i c h t e r, *Státní zámek v Rájci nad Svitavou*. V: Rájec nad Svitavou, státní zámek a okolí, Praha 1953, 4. — J. K r o u p a, *Architektonické dílo Františka Antonína Grimma*, diplomová práce filozofické fakulty UJEP v Brně (rkp.), 1974, 46 n.

³⁴ Zanesen pod čís. 1332 v inventáři plánu Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Brně.

³⁵ M. V i l í m k o v á, *Vizovice. Státní zámek a památky v okolí*, Praha 1964, 10, ho datuje rokem 1740, J. K r o u p a, l. c., 46, lety 1739–1740.

Rousínovec. Účet za opravu farní budovy podepsal 28. září 1786 Jan Tomášek, zednický mistr v Rousínovci (Alt-Raussnitz).³⁶

Sedlec (Mikulovsko). Rozpočet na opravu tamního kostela podepsal 16. října 1786 Josef Kment, zednický mistr v Mikulově.³⁷

Slavkov (1). Na všech známých plánech slavkovského zámku jsou pavilónová křídla u vstupu do čestného dvora řešena přibližně tak, jak byla později provedena, tj. jsou ve srovnání s protilehlými západními rizalitou širší o kapli (v jižním křídle) a jí odpovídající prostoru (v křídle severním). Dosud nepublikovaná kopie plánu s půdorysem přízemí zámecké budovy a zahrady, jejímž autorem je František Antonín Grimm a jež se nalézá v knihovně zámku v Rájci nad Svitavou³⁸, ukazuje však podstatně odlišné řešení této části. Pavilóny jsou na ní totiž vytvořeny rozšířením konců obou podélných křídel rovně jen o jednu osu, tj. tak, jak je tomu u západních rizalitů. Vnější půdorys zámku je tedy na ní řešen jako absolutně souměrný útvar. Tuto pravidelnost podle podélné i příčné osy podtrhuje také vedení příkopu, který obíhá budovu na všech stranách ve stejné šířce. To však není jediná diference mezi Grimmovou kopií a ostatními plány. Zatímco na nich provází arkádová chodba podélná křídla v plném rozsahu, končí na kopii po pěti polích u šnekového schodiště, tj. přibližně v polovině délky křídel. Pak následuje na obou stranách velká prostora o třech okenních osách a celé šířce křídla a teprve potom je pavilónovému zakončení křídel opět předložena otevřená chodba s dvojicemi sloupů, která je širší než chodba v západní části dvora. Je nepochybné, že Grimmův plán zachycuje jednu z důležitých fází stavebního vývoje slavkovské rezidence a že je pro jeho rekonstrukci mimořádně významný. Představuje totiž naprosto spolehlivou kopii projektu, pocházejícího s největší pravděpodobností ještě od Martinelliho a zatím odjinud neznámého.³⁹ Přesto však tato varianta nezaujímá v dosud známém materiálu tak izolované místo, jak se zdá na první pohled. Její srovnání s Petruzzioho kavalírní perspektivou zámku ve slavkovském prospektu⁴⁰ ukáže, že obě představují téměř totožné vývojové stadium. Také na této kresbě končí podélná křídla v polovině délky čestného dvora, kde na ně navazují přízemní křídla s terasou, rozšířená na východní straně rovně jen o jednu okenní osu, za to na obou stranách. Jejich menší šířka však ukazuje, že tu nebylo počítáno s otevřenou chodbou. To znamená, že Petruzzioho kresba zachycuje starší plánovou variantu, než kterou dokládá Grimmova kopie, jež z ní bezprostředně vyšla a jež především křivkovým otevřením pavilónů (a ovšem hlavním sálem) odstranila její dosti konzervativní charakter (v celkovém rozvrhu velmi blízký pojetí půdorysné osnovy Martinelliho farního kostela v Uherském Brodě). O tom, že u obou variant šlo o téhož projektanta, popřípadě že vznikly v nevelkém časovém odstupu, svědčí i téměř totožný rozvrh květinového parteru a zahrady. Pozdější radikální změna východní části zámku, tj. zejména rozšíření a zvýšení projektovaných pavilónů i podobně sjednocující prodloužení arkádové chodby, byla patrně motivována nutností nalézt místo pro kapli přímo v zámku, nikoli mimo vlastní zámecký areál. Tento zásah znamenal ovšem úplný rozchod s Martinelliho pojetím vstupní části, které se nevážalo na dochovanou renesanční budovu a které mělo značně blízko – i vytvořením intimního prostranství – typu venkovské vily. – Kopie ztraceného nebo zatím nezvěstného plánu slavkovského zámku je mimoto dalším dokladem Grimmova zájmu o Martinelliho tvorbu. Je dosti pravděpodobné, že Grimm se s ní dostal do styku – snad prostřednictvím

³⁶ Státní oblastní archiv v Brně, B 15 958 12/2.

³⁷ Státní oblastní archiv v Brně, B 15 958 12/2.

³⁸ Původní uložení v zámku: chodba, skříň XIV, odd. B, čís. 7. Zanesen pod čís. 1329 v inventáři Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Brně. Papír, 1790×725 mm, podlepený plátnem. Půdorys zámku rýsován neobyčejně přesně nápadně tenkými čarami červenou tuší, kamna vyznačena černou, zahrada zelenou barvou. Vpravo dole: Grund Riess von Austerlitz Schloß zur Ebener Erthen sambt dem schönen Garten und Alleen. Franciscus Antonius Grim delineavit. Nad tím: 200. Vzadu: Austerlitz, s připsanou přeškrtnutou jedničkou.

³⁹ Pokud tak mohou posoudit z laskavých informací prof. E. Hubaly a dr. H. Lorenze, kteří měli možnost Martinelliho pozůstatost důkladně prohlédnout.

⁴⁰ Detailní vyobrazení u T. Kubařové, *Architekt D. Martinelli*, Umění 4, 1956, 135.

Petruzzioho — již záhy, ještě před studiem v cizině. Svědčila by o tom zlatinizovaná podoba Grimmovy signatury, která se na jeho studijních pracích ze zahraničí nevy-skytuje, a snad i nezvyklé užití červené tuše, jež popřípadě opakuje barvu předlohy.

Slavkov (2). Stavbu kostela sv. Václava v Rousínovci provedl, jak známo,⁴¹ stavitel Petr Giulietti v letech 1718 (kdy byl 9. května položen základní kámen) až 1722 (1723?). U jména stavitele, jež píše zřetelně Giulietti, J. P. Cerroni dodává, že to byl „ein geborener Mayländer Bürger und berühmter Baumeister in Austerlitz“.⁴² V souvislosti s touto poznámkou lze připomenout, že spolu s Václavem Antonínem Kounicem provázal císařskou návštěvu roku 1755 ještě nedostavěným slavkovským zámkem „ein alter schweizerischer Mailänder“⁴³. O Giuliettim se zatím jinak neví, je však přece jen málo pravděpodobné, že je to týž Miláňan, „der die erste flache Gewölber und die Scale in aria [!] in unseren Ländern, und zwar zu Austerlitz selbst, zum erstenmale producirt haben sollte, die nachhero zu Schönbrunn und in den mehrsten, sonderlich Landhäusern, nachgemacht worden“⁴⁴. Půjde nejspíše o Lombardana (tj. rovněž „Miláňana“) I. Valmagginioho, který se ve Slavkově objevuje v letech 1731 až 1733 především v souvislosti se stavbou sálu a schodiště⁴⁵ a který mohl být v padesátých letech znovu povolán do Slavkova k dokončení všech zbývajících prací (mj. kaple).

Staroč. Původně pozdně románská svatyně s panskou věžní tribunou byla v letech 1734—1736 téměř úplně přestavěna. Ze staré stavby byla ponechána jen věž, mezitím upravená a zvýšená v letech 1494 a 1597, s ní související úsek zdiva u severozápadního nároží lodi, snad část zdiva východní zdi lodi a popřípadě i kněžiště neznámého půdorysu. Ostatní odstranila přestavba, která také pozměnila původní orientaci na severo-jihní. Provedl ji, jak vyplývá ze smlouvy z 31. května 1734, zednický mistr Jan Klein z Počatek v Čechách, který se zavázal, že podle vlastního projektu vystaví od základu „... anstatt der alten baufällig eine neue ganz gewölbte zierliche Pfarrkirche samt der Sakristei, Altarpostamente...“. Zároveň byla uzavřena smlouva s třebským tesařem Josefem Reiterem (Raitterem)⁴⁶.

Suchdol. K Hildebrandtovým zajištěným projektům pro Moravu přibyl díky archivnímu nálezu rakouského historika umění W. G. Rizzioho⁴⁷ další, byť zatím doložený jen písemně. Hned po dokončení suchdolské fary, tj. roku 1732, mělo dojít také k přestavbě tamějšího pozdně renesančního farního kostela. Jak vyplývá z Hildebrandtových dopisů z 11. července, 2. srpna a 6. září toho roku Friedrichu Augustovi Harrachovi, šlo především o úpravy kněžiště, které je „velmi špatné a bez řádu a které je třeba ozdobit ordine dorico“, a hlavního průčelí, u něhož „je rovněž vidět, jak málo stačí, aby mu bylo pomoheno“. Z dopisů je dále patrné, že po schválení jakéhosi předprojektu hrabětem vypracoval Hildebrandt definitivní plán na úpravu kostela. Z jeho provedení však sešlo. Poněvadž je tento plán zatím neznámý a poněvadž ho do jisté míry nahrazuje značně podrobný popis a vysvětlení zamýšlených změn v prvním dopise, přetiskují text, poprvé zaznamenaný Rizzim, v plném rozsahu⁴⁸.

„Noch dem ihro Exl. gnädigst die abriß von der Chirche zu Zauchtel verlangt haben, so baldt mir möglich ist gewest, habe ich die selben verfertiget, und thue ich gantz gehorsam Euer Exl. übersenden, und damit man sehe, wie sich anietzo alles

⁴¹ Naposled V. Richter, *Náčrt činnosti Domenica Martinelliho na Moravě*, SPFFBU F 7, 1963, 65.

⁴² J. P. Cerroni, *Skizze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren*, II. Bd., f. 108. Státní oblastní archiv v Brně, G 121/33.

⁴³ E. Hubala, *Schloss Austerlitz in Südmähren*, *Stifter-Jahrbuch* V, 1957, 190, pozn. 51, a J. Kroupa, *K otázkám slavkovského zámku: Valmaggini a Slavkov*, *Umění* 27, 1979, 157.

⁴⁴ E. Hubala, l. c., J. Kroupa, l. c.

⁴⁵ J. Kroupa, l. c., 154 n.

⁴⁶ Pamětní farní kniha v Okresním archivu v Třebíči, D III, 14—20.

⁴⁷ *Johann Lucas von Hildebrandt — Ergänzende Forschungen zu seinem Werk*. Diss. an der Techn. Hochschule Wien (rkp.), 1975, 85—86.

⁴⁸ Za laskavé upozornění na tuto neznámou Hildebrandtovu práci a za pořízení kopie prvního listu děkuji dipl. ing. dr. Wilhelmu G. Rizzimu.

beffindet, und ins künftigt alles werden kan, habe ich auf die mir überschigten abriß von den mauerer Polir die May gemacht. Pro primo in den grundtriss ist mit rother farb die Verenderung gezeichnet, id est anstat der alten offenen Stiegen in lit. A wird eine Schnöcken Stiegen biss hin auf gemacht, und umb die Semetria der Facciata zu haben, in B kombt der Tauffstein in einer gleichen Figur auswendig, in lit. C anstat der thür müste ein schwibogen sein, damit das Spatium der Thürnen zu der Kirchen kombt, und über diesen bogen, weil ihro Exl. ein begerl verlangt haben, war wiederumb ein anderen darauff, und in fohl dass man ein tribunae auch haben wollten, konnte es auch sein, wie man alles in den profil einwendig sehen kan. Wie auch ist zu sehen, dass einwendig nit vil zu verendern war, ausgenommen die architectur von der Chor hauben, weliche sehr schlöcht ist, und ohne Order und diese war mit der Ordine Dorico zu ornieren, bey der Mauert waren auch keine lesenen zu machen, weil die bänck die selber trehen dätten, und nur die gesimbser und Capitellen werden profil zicht.

Bey der Facciata riss ist auch zu sehen, wie man mit wenige Bedorf den selben helffen kann, und brauchd diser abriß keinen weiter Explication, weil sich genügsam deitlich sehen lesst, und weil ihro Exl. selbst ein braffer Architect von einen trefffligen guten gusto seindt, werden mir die hohe Gnadt Ertheilen, und zu wissen lassen, wass recht und nicht recht sey.

Es ist mir leidt, dass bey den grundtriss weder weg, oder aufahrt mit gezeichnet sein, ich hob aber den Polir geschriben. Er sol meines schicken, und absonderlich wie ich selbst in loco die aufahrt ausgesteckt hab. Ich bin kaum mit diesen abriß fertig worden, dass der nürnbergger both hats abgeholt und habe ich die Zeit nit gehabt die Copay der Von zu halten, und in Fall ihro Exl. wass resolviren, können Sie abcopiren lassen, und mit Ihro Zusinnung und gestattung wiederumb schicken“.

Sulíkov. V souvislosti se zřízením fary bylo roku 1786 uvažováno o zaklenutí fociata. Rozpočet prací podal zednický mistr Karel Josef Jelinek, který k němu přiložil zaměření stavby, v jádru nepochybně středověké.⁴⁹

Sternberk. Dne 22. června 1786 podal Jan Josef Linhart rozpočet na stavbu bytů pro šest kaplanů, s kuchyní a stájemi u bývalé prelatury augustiniánského kláštera. K rozpočtu je přiložen nesignovaný plán prelatury s půdorysem přízemí, 1. patra a příčným řezem křídla, na němž jsou vyznačeny zamýšlené úpravy.⁵⁰

Těchanov (j. od Rýmařova). Projekt nového kostela, k jehož stavbě dala souhlas arcibiskupská kurie v Olomouci roku 1787, vypracoval a 20. prosince téhož roku podepsal (Jindřich) Hauck, zednický mistr.⁵¹ Zároveň s tímto plánem, na němž je ve středu průčelí o třech polích v ležénovém rámu umístěna hranolová věž se zaoblenými nárožími (rovněž nároží lodí jsou zaoblena), pořídil Hauck půdorys staré stavby. Podle osnovy – obdélná plochostropá loď s o něco protáhlejším křížově zaklenutým kněžištěm a téměř čtvercem sakristie – a podle oken v kněžišti a jižní zdi lodí šlo asi o svatyni z pozdního 13. století.

Třebíč. Rozpočet prací na úplnou výstavbu farní budovy z 8. června 1787 podepsal mimo jiné zednický mistr Pavel Janáč.⁵²

Velké Bilovice. Roku 1764 vypracoval Johann Ferdinand Mödlhammer, knížecí stavitel ve Vídni, návrh a rozpočet na nový kostel. Projekt, který se dochoval,⁵³ je směsí pozdně barokních forem. Nápadné je v něm uplatnění okna s hrotitými záklenkem ve všech čtyřech patrech věže. Tamtéž vystupuje roku 1767 knížecí architekt Caneval (Canaval), a to jako konzultant ve věci farářova bytu, pro který existuje rovněž návrh, patrně opět od Mödlhammera.

⁴⁹ Státní oblastní archiv v Brně, B 15 958 12/2.

⁵⁰ Státní oblastní archiv v Brně, B 15 374 7/32.

⁵¹ Státní oblastní archiv v Brně, B 15 962.

⁵² Státní oblastní archiv v Brně, B 15 959 12/2.

⁵³ Státní oblastní archiv v Brně, F 43/118.

Vendolí. Na rozšíření kostela vypracoval rozpočet Karel Josef Jelínek, zednický mistr ve Svitávce (syn zednického mistra Václava Jelínka?), a přiložil k němu plán, na kterém je v půdorysu, řezech a nárysu nakresleno zamýšlené zvětšení lodi. Návrh vznikl asi v 80. letech 18. století.⁵⁴

Znojmo (1). Ke stavebním podnikům dominikánů z konce 17. a z 18. století se mimo jiné dochovala: 1. italsky psaná nesignovaná a nedatovaná legenda (A—I) k nezvěstnému plánu nové konventní budovy; 2. podrobný nedatovaný rozpis místností hostince a kovárny, podepsaný Baltazarem Hausäckerem, měšťanským zednickým mistrem ze Znojma; 3. podrobný nedatovaný rozpis prací na stavbu stodoly od téhož zednického mistra, který na něm v letech 1713 a 1714 potvrdil příjem mzdy za práci; 4. smlouva z 26. dubna 1689 mezi klášterem a Bartolomějem Hasslerem, zednickým mistrem ze Znojma, na stavbu nového dvora, patrně podle Hasslerova návrhu.⁵⁵

Znojmo (2). Rozpočet na vystavění fary u kostela sv. Kříže s připojeným plánekem předložil 16. března 1786 Antonín Binder, měšťanský zednický mistr ve Znojme.⁵⁶

Zdeněk Kudělka

ZUM IKONOGRAPHISCHEN PROGRAMM EINES FRESKENZYKLUS VON FRANZ ANTON MAULBERTSCH

Bei den Fresken in der Sakristei der ehemaligen Kartäuserkirche in Brno-Královo Pole von F. A. Maulbertsch handelt es sich um einen Zyklus thematisch zusammenhängender alt- und neutestamentarischen Szenen.

Drei Freskenpaare an den jeweils einander gegenüberliegenden Wandabschnitten des schmalen Raumes mit gotischem Kreuzrippengewölbe variieren das gemeinsame Grundthema der „Himmelsbotschaft“, das als Traumdarstellung, Visionsschilderung und Verkündigungsszene wiederholt wird.

Das Fresko, das den Traum des Josef darstellt, hat so sein Gegenstück im lokalen wie ikonografischen Sinne im Traum des Elia auf der Flucht vor Isebel (nicht Rast am Bache Krith, wie bei K. Garas¹ angegeben) auf dem gegenüberliegenden Spitzbogenfeld. Mit der Vision Johannes auf Patmos wiederum korrespondiert eine Szene, die einen demütig vor einer Engelserscheinung auf die Knie gesunkenen Krieger darstellt. Entgegen der bisherigen Deutung als Bekehrung der Heiden (K. Garas) kann diese Darstellung eindeutig als „Josua vor dem Engel des Herren“ interpretiert werden (ikonografische Motive: abgestreifte Sandalen des Josua, Segensgeste des Engels mit erhobenem Schwert). Mit dem letzten Freskenpaar stehen sich zwei Verkündigungen — links die der Maria, rechts die Verkündigung des Zacharias — gegenüber.

Der Königsfelder Sakristeizyklus — nach Auffassung der Autorin in die Jahre zwischen 1766 und 1769 zu datieren — ist in seiner hervorragenden Qualität ein wichtiges Glied in Maulbertschs Schaffen. Dem reich entfaltetem spätbarocken malemrischen Sensualismus und der zarten, dem Rokoko gemäßen Sensibilität treten hier in einem entscheidenden Maße bereits Elemente einer neuen Rationalität entgegen. So widerspiegelt dieses reife, in jeder Hinsicht interessante Werk die widersprüchlichen Tendenzen eines Schaffensabschnittes, in dessen weiterem Verlaufe sich Maulbertsch immer mehr klassizistischen Auffassungen zuwandte.

Simone Hain

⁵⁴ Státní oblastní archív v Brně, B 15 960 12/2.

⁵⁵ Státní oblastní archív v Brně, E 17/69/V 4.

⁵⁶ Státní oblastní archív v Brně, B 15 755 9/2.

¹ Klara Garas, *Franz Anton Maulbertsch*. Budapest 1960, S. 91.

